

ГЕНДЕРЛІК АЙЫРМАШЫЛЫҚТЫҢ ТҮЛҒА ДАМУЫНА ӘСЕРІ

Токсанбаева Н.Б.* , Ахметсиянова Г.А.

I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ
**e-mail: nazgulbaqytkyzy@mail.ru, gekhana2003@icloud.com*

Гендер – адамның әлеуметтік және мәдени рөлдерін анықтайтын маңызды фактор. Тұлғаның жыныстық және психикалық ерекшеліктеріне қатысты жүргізілетін зерттеулер соңғы жылдары өзекті мәселелердің бірі. Мақалада ерлер мен әйелдер психологиясындағы гендерлік айырмашылықтарды қарастырған негізгі зерттеулер талданды. Ерлер мен әйелдердің психологиясындағы, мінез-құлқындағы және танымдық қабілеттеріндегі айырмашылықтарды қарастырған шетелдік және отандық зерттеулерге талдау жасалды. Гендерлік айырмашылық зерттеуді қажет ететін психикалық, тұлғалық және экзистенциалдық аспектілер арасында айқын байланыс бар екенін көрсетеді. Гендерлік рөлдер, отбасы тәрбиесі, білім беру жүйесі және қоғамдағы стереотиптер тұлғаның өзін-өзі қабылдауына, қабілеттерінің ашылуына және әлеуметтену процесіне ықпал етеді. Мақалада гендерлік стереотиптерді жеңу мен әділ тәрбие беру қажеттілігіне ерекше назар аударылған. Гендерлік айырмашылықтың тұлға дамуына әсері қазіргі таңда зерттеліп жатқан тақырыптардың бірі.

Кілт сөздер: *гендер, жыныс, гендерлік айырмашылық, гендерлік таптаурын, тұлға дамуы, әйел және ер психологиясы.*

Кіріспе

Гендер дегеніміз – әйелдер мен қыздардың, ерлер мен ұлдардың рөлін айқындайтын мәдени, саяси және әлеуметтік тәжірибелер мен нормалар арқылы, сондай-ақ ерліктің және әйелдіктің әлеуметтік анықтамасы арқылы қоғам құрған әлеуметтік құрылым болып табылады. Гендер әйелдер мен қыздардан, ерлер мен ұлдардан олардан өмір бойы күтілетін міндеттер мен жауапкершілікті анықтайды және де олар тап болуы мүмкін белгілі бір кедергілерді, сондай-ақ олар пайдалана алатын артықшылықтарды белгілейді. Бұл дегеніміз, әрбір қоғамда әйелдер мен ерлердің мінез-құлқына, киген киіміне, жүріс-тұрысына, әл-ауқатына, білім алуына және әлеуметтік жағынан рөлдері мен міндеттеріне әсер ететін белгілі бір ой-пікірлер, нормалар мен түсініктер бар екенін білдіреді.

Жыныс – әйел мен ер адамдардың биологиялық ерекшеліктерінің сипаты. Әлеуметтанушылар гендерге, яғни әр жынысқа тән мәдениетпен байланысты көзқарасқа, мінез-құлыққа және рөлдер жүйесіне баса назар аударады. Ер адамдар мен әйелдердің арасындағы өзгешеліктерді биологиялық және әлеуметтік тұрғыдан қарастырылады. Әр мәдениетте қалыптасқан өзге гендерлі болжамдар болуына қарамастан, әрқашан әйел затының еркектерден күші аз деп саналады. Конфликт теориясы еркектер әйелдердің мәртебесін төмендететін сексистік нормалар арқылы үстемдік етеді деп дәлелдеуде. Символдық интеракционизм гендерлік теңсіздіктің күшею себептерін емес, оның арақатынастарда сақталу себептерін түсінуге көмектеседі [1].

Гендер – әлеуметтік құрылым. Гендерлік рөлдер мен көзқарастардағы өзгерістер бір жағдайда – егер гендердің әлеуметтік құрылымында қатарласқан өзгерістер болса ғана қоғамның өзгеруіне алып келеді. Сондай-ақ әлеуметтік құрылым өзгерсе, гендерлік рөлдер мен көзқарастар да өзгереді. "Гендер" термині ғылымда салыстырмалы түрде жаңа ұғым болып табылады. Қазіргі уақытта бұл термин білімнің әртүрлі салаларында, оның ішінде психологияда кеңінен қолданылатындығына байланысты маңызды болып табылады. Ұзақ

уақыт әйелдер мен ерлердің психологиялық және әлеуметтік айырмашылықтары мен қоғамдағы рөлі тек биологиялық көзқарас тұрғысынан түсіндіріліп келді. «Гендер» терминінің пайда болуына жыныстық ерекшеліктерге қатысты түрлі ғылым саласының жетістіктері түрткі болды. Антропология, медицина, сексология, психология, әлеуметтану және тағы басқаларының дамуы осы мәселеге жаңа қырынан қарауға мүмкіндік тудырды. Гендерлік психология психология ғылымының жас бағыты болып табылады.

Материалдар мен әдістер

Алғашқы уақытта «гендер» термині, адамның биологиялық жынысы мен өзін қабылдауы, мінез құлқы бір-біріне сәйкес келмейтін жағдайларды сипаттауға қолданылған. Кейінірек «гендер» термині әлеуметтену нәтижесінде пайда болған, әйелдер мен еркектердің жыныстық-рөлдік ерекшеліктерін сипаттауға қолданыла бастады. «Гендер» терминін ғылымға 1955 жылы американдық ғалым Джон Мани, «жыныс» терминіне балама ретінде енгізді. Джон Мани жыныс және гендер ұғымдарын өзара байланысты бүтін бір жүйе бөлшектері ретінде қарастырды. Джон Мани табиғат пен тәрбиені қарапайым қарама-қайшылық ретінде қарастырмады. Ол гендерлік сәйкестік қалыптастыруда табиғат та, тәрбие де маңызды рөл атқарады деп анықтады: «Әр даму деңгейінде ештеңе таза табиғи немесе таза тәрбие болып табылмайды, олардың арасында әрдайым байланыс болады» [2].

1968 жылы Роберт Столлер гендер және жыныс ұғымдары арасында өзара белгілі бір байланыс болса да, бірақ көбінесе бір-бірінен тәуелсіз ұғымдар деген жаңа тұжырымдамасын ұсынды. Сол себепті жыныс – биологияда, ал гендер – психологияда зерттелуі тиіс. Д. Мани және Р. Столлер тұжырымдарында бірнеше түбегейлі өзгешеліктер болды. Біріншіден, Р. Столлер «гендерлік сәйкестілік» және «гендерлік рөл» ұғымдарын бөлді, ал Д. Мани бұл ұғымдарды бір жақты қарастырды. Екіншіден, Д. Мани «жыныс» және «гендер» ұғымдарын бір жүйе ретінде қарастырса, ал Р. Столлер оларды екі бөлек ұғым ретінде қабылдады. Р. Столлер ұсынған жаңа гендерлік тұжырым гендерлік психологияның дамуына үлкен әсер етті. «Жыныс» және «гендер» ұғымдарын бөліп қарастыру гендерлік психологияның дамуына жаңа бағыт берді.

«Гендер» ұғымын анықтайтын әдістерді талдау, терминді түсіндірудің негізгі үш бағытын анықтайды:

1. Гендер биодетерминацияланған категория ретінде;
2. Гендер әлеуметтік-биологиялық категория ретінде;
3. Гендер әлеуметтік-мәдени категория ретінде.

Бірінші бағыт гендер ұғымын белгілі бір дәрежеде биологиялық сипатта алдын-ала анықталған категория ретінде қарастырады. Д. Мани – адамдар санасында белгілі бір дайын үлгілермен туылады және олар феминділікке және маскулинділікке бағдарламаланған деп есептеген.

Екінші бағыт гендер әлеуметтік-биологиялық категория ретінде, биологиялық факторларды әлеуметтік-мәдени айырмашылықтар қалыптасатын тірек ретінде қарастырады. Р. Столлер жыныс және гендер ұғымын бөліп көрсеткенімен, гендердің қалыптасуына биология әсер етеді деп санады. Р. Столлер өз тұжырымында «ядерлік гендерлік сәйкестілік» (core gender identity) ұғымын атап өтті, бұл ұғым адамның белгілі бір жынысқа өзін сәйкестендіруде ішкі біліктілігін көрсетті және биологиялық салдарға қарағанда әлеуметтік салдар басым болды [3].

Алайда жынысқа қатысты мәселелер ғалымдарды ұзақ жылдар бойы толғандырып келді. Соның бірі кеңес психологі, социолог И.С. Кон ерлер мен әйелдердің психологиясында зерттелуін бірнеше дәрежеге бөлді:

1. XX ғ басында әйелдер мен ерлердің психологиялық ерекшеліктері туралы санаулы зерттеулер «жыныс психологиясы» (psychology of sex) ғана болды. Бұл жерде «жыныс» сөзі сексуалдық ұғымымен байланыстырылды.

2. 1930-1960 ж «жыныс психологиясы», «жыныстық айырмашылықтар психологиясы» (sex differences) болып өзгертілді.

3. 1970 ж соңында психологиялық және биологиялық құбылыстарды зерттеу ауқымы ұлғаюына байланысты «жынысқа байланысты айырмашылықтар» (sex related differences) терминіне ауысты [4].

Негізгі бөлім

Д. Майерс гендер ұғымын тұлғаның «адамның психологиялық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз етуші және биологиялық жынысымен, гендерлік стереотиптермен, гендерлік нормалармен және гендерлік сәйкестілікпен анықталатын» негізгі сипаттамасының бірі ретінде қарастыруды ұсынады [5].

Ш. Берн, « Психологияда гендер – әлеуметтік-биологиялық сипаттама және ол арқылы адамдар «еркек» және «әйел» ұғымдарына анықтама береді. Жыныс биологиялық категория болғандықтан, әлеуметтік психологтар жиі гендерлік ерекшелік ретінде, биологиялық жыныс ретіндегі негіздемелерге сілтеме жасайды», - деп анықтама берді [6].

И.С. Кон жынысты гендерден толығымен бөлек қарастыру орынсыз деп атап көрсетті. Осылайша, әлеуметтік-биологиялық категория ретінде қарастырылып отырған гендер ұғымы «жыныс» ұғымын алып тастау немесе ауыстыруды ұсынбайды. Жыныс және гендер ұғымдары, осы категорияға сәйкес, бір-бірін толықтырушы категориялар ретінде қарастырылады, биологиялық факторлар гендердің қалыптасуына әсер етеді, әсер ету деңгейі және оның байқалуы әр түрлі деңгейде анықталады. Үшінші бағытқа сәйкес гендер әлеуметтік-мәдени категория ретінде – биологияға қатысы жоқ, қоғаммен қалыптастырылатын ұғым ретінде қарастырылады [7].

Р. Ангер «жыныс» терминін адамның биологиялық аспектілерін сипаттауға, ал «гендер» терминін әлеуметтік, мәдени және психологиялық аспектілерін сипаттауға ұсынды. Әлеуметтік, мәдени, психологиялық аспектілер қоғам әйелдер мен еркектерге тән деп қабылдаған нормаларды, стереотиптерді, қасиеттерді қалыптастырады [8].

Д.В. Воронцов гендер ұғымын « адам сексуалдылығының әлеуметтік-психологиялық аспектісі: тұлға және мінез-құлық ерекшелігі, ол адамның әлеуметтік деңгейі мен белгілі бір жынысқа тән адамдармен әлеуметтік өзара әрекеттесу мағынасымен анықталады, яғни биологиялық факторлармен емес» деп анықтама берді . «Гендер» ұғымы адамдардың бір-бірін әйел және еркек ретінде қабылдауы, әйел және еркек арасындағы әлеуметтік әрекеттесу ережелері, әйел немесе еркек ретінде өзін әлеуметтік таныту сияқты әлеуметтік-психологиялық феномендер қарастырады [9].

Гендерлік психология тұлға психологиясымен, даму психологиясымен, әлеуметтік психологиямен ең тығыз байланысы бар психология ғылымының бағыты ретінде пайда болды. Психологтар жыныстық дифференциация құбылысының әлеуметтік-психологиялық себептері мен салдарын зерттей бастады. Басқаша айтқанда, зерттеу неге деген сұрақтарға жауап іздеуге бағытталды. Ерлер мен әйелдер атқаратын әлеуметтік рөлдердің мазмұны әртүрлі, неліктен қоғамдық және кәсіби салаларда ерлердің көпшілігінің мәртебесі әйелдерге қарағанда жоғары; гендерлік идеялар, стереотиптер мен көзқарастар ерлер мен әйелдердің мінез-құлқына қалай әсер етеді; ұлдар мен қыздарды табысты ересек болу үшін қалай тәрбиелеу керек және т.б.

Жалпы алғанда гендерлік психологияның құрылымы даму үстінде, оның құрамына гендерлік айырмашылықтар психологиясы, гендерлік әлеуметтену, гендерлік тұлғаның ерекшеліктері, гендерлік қатынастар психологиясы сияқты бөлімдер кіреді.

Гендерлік айырмашылықтар психологиясы – адамдардың жынысына байланысты айырмашылықтарын зерттейтін психологияның бір саласы. Гендерлік айырмашылықтар психологиясы ғылыми сала ретінде ерлер мен әйелдердің психологиялық ерекшеліктерін, әлеуметтік рөлдері мен мінез-құлық ерекшеліктерін зерттеуге бағытталған. Жыныстық дифференциация мәселесін зерттеу тарихында екі кезеңді бөліп көрсетуге болады: гендерге дейінгі кезең және гендерлік кезең.

Гендерге дейінгі кезеңде (Батыста – 1980 жылдарға дейін, ал Ресейде – дейін 1990 жж.) жыныстық айырмашылықтарды анықтау туралы пікірталастар екі баламалы парадигма шеңберінде жүргізілді: әлеуметтік-мәдени және әлеуметтік-биологиялық.

Әлеуметтік-мәдени үлгі бойынша жыныстық дифференциация нақты әлеуметтік рөлдерді меңгеру бағытында әлеуметтену мен мәдени әсерлердің нәтижесі болып табылады. Әлеуметтік-мәдени факторлар дәстүрлі әйел және еркек рөлдерін меңгеру үшін қажетті жағдайлар жасайды.

Әлеуметтік-биологиялық модель шеңберінде жыныстық дифференциация мәдениет тек формализациялайтын және түсінетін әмбебап биологиялық процесс болып табылады. Жыныстардың анатомиялық және физиологиялық айырмашылықтары соншалықты айқын, психологиялық айырмашылықтар негізінен биологиялық факторларға байланысты.

Гендерлік айырмашылықтар психологиясының дамуының келесі кезеңі гендерлік - әлеуметтік-мәдени парадигмаға назар аудару арқылы ерекшеленді.

Психологтар – феминизмді жақтаушылар – бірнеше ғылыми негізделген жыныстық айырмашылықтар мен жыныстық дифференциацияның негізгі детерминанттары әлеуметтік-мәдени факторлар екенін дәлелдеуге тырысты. Бұл көзқарасты растау үшін дәлелдеудің екі жүйесі пайдаланылды: бірінші жүйе психологиялық зерттеудің жалпы қабылданған процедурасын талдауға негізделген, екіншісі динамикадағы жыныстар арасындағы психологиялық айырмашылықтарды зерттеу нәтижелеріне негізделді.

Кесте 1-де гендерлік айырмашылықтарды зерттегенде олардың сипаты, бағалануы мен динамикасы, осы гендерлік айырмашылықтардың жеке адамға әсері сияқты мәселелер, ерлер мен әйелдердің өмір жолы, олардың өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндіктері қарастырылады.

Кесте 1 – Ерлер мен әйелдердің ақпаратты қабылауы мен өңдеуі барысындағы гендерлік айырмашылықтар:

Әйелдер	Ерлер
Білім беру саласында оқудың сандық тәсілі басым	Білім беру саласында оқудың сапалық тәсілі басым
Ойлаудың нақтылығы	Ойлаудың абстрактілігі
Алгоритмдерге, үлгілерге және орындаушылыққа бейім	Дербестікке және шығармашылыққа бейім
Түйсік пен алдын ала ойлау және эмоционалды-сенсорлық негізде талдау қабілеті тән,	Синтез және ұтымды негізде жалпылау қабілеті басым
Монолог пен баяндауға бейімділік	Диалог пен пікірталасқа бейімділік
Сыни жағдайларда зейінді шоғырландыру жылдамдығы төмен, бірақ сонымен бірге таңдамалылық пен зейіннің жоғары қарқыны байқалады.	Сыни жағдайларда зейінді шоғырландыру жылдамдығы жоғары
Қысқа мерзімді естің көлемінің үлкендеігі	Қысқа мерзімді естің көлемінің аздығы
Шаршау: мидың оң жарты шар тезірек зардап шегеді (эмоционалық өзін сезінуі, кеңістіктік қарым-қатынастар, бейнелік ойлау)	Шаршау: мидың сол жақ жарты шар тезірек зардап шегеді (сөздік ойлау, логикалық операциялар)

Тұлғаның дамуында гендерлік айырмашылық байқалған зерттеулер мидың жұмысындағы мәселесі болды. Кейбір авторлар гендерлік айырмашылықтың бар екендігіне сенімді болса, басқалары бұл мәселеде біршама сақтық танытады, бұл клиникалық, электрофизиологиялық және басқа зерттеулер мен қолдануда айқындала түсті.

В.Ф. Коновалов пен Н.А. Отмахова зерттеулерінде оң жарты шардың дамуы ерлер мен әйелдерде әртүрлі екенін көрсетті (Коновалов, Отмахова, 1984). ФАМ бойынша қазіргі жұмыстардың көпшілігі гендерлік айырмашылықтар жарты шарлар арасындағы вербальды және кеңістіктік функциялардың таралуына қатысты екенін көрсетеді (Springer және Deitch,

1983). Ең алдымен тілді білуді талап ететін салаларда әйелдер ерлерден, ал ерлер кеңістіктік мәселелерді шешуде әйелдерден озатыны туралы зерттеулер бар [10].

Нәтижелер мен талқылаулар

Тұлғаның когнитивті даму саласын гендерлік айырмашылықтар тұрғысынан зерттейтін ғалымдардың көпшілігі, ең алдымен, әртүрлі ақпарат қолданылатын тапсырмалардың орындалуын зерттеуге бағытталған: ауызша, сандық немесе визуалды-кеңістіктік. Зерттеудің бұл түрінің нәтижелері Маккоби мен Джеклиннің монографиясында келтірілген (Maccoby Jacklin, 1974). Мұнда гендерлік айырмашылық ауызша, математикалық немесе визуалды-кеңістіктік қабілеттердің функциясы ретінде қарастырылады, ал зерттеушілер бұл айырмашылықтар есептің мазмұнына, дәлірек айтсақ, ақпараттың қандай формада және модальділікке байланысты деп болжайды. Алайда, нақты анықталған фактілер өте аз болды. Әйелдерде ауызша қабілеттер, еркектерде кеңістіктік және математикалық қабілеттер жақсы дамыған [11].

Гендер ұғымымен тығыз байланысты 2 түсінік бар: гендерлік идентификация және гендерлік стереотиптер.

Гендерлік идентификация – өзінің ер немесе әйел жынысына жатуын саналы түрде түсіну. Гендерлік идентификация өзіміздің жынысымыз туралы түсінігімізбен байланысты: шынымен де біз өзімізді әйел немесе еркек ретінде сезінеміз бе? Басқа сөздермен айтқанда, гендерлік идентификация – бұл адамның белгілі бір жыныс өкілі ретінде сезінуін бейнелейтін өзіндік сананың бір аспектісі, өзінің әлеуметтік контекстіндегі жынысқа (жыныстың нақты бейнелеріне немесе эталондарына) жатуын сезіну. Г.М. Андреева идентификация ұғымына «бір нәрсені немесе біреуді тану, бір нәрсеге немесе біреуге ұқсау», – деп екі анықтама берді. Жалпы жыныстық идентификацияның келесі түрлерін анықтайды:

1. базалық идентификация – тұлғаның дәстүрлік жыныстық айырмашылықтар, маскулиндік және феминдік туралы ой-пікірлерінің арақатынасы.

2. рөлдік идентификация – қазіргі таңдағы мәдениет пен рөлдік стереотиптерге сәйкес келетін тұлғаның мінез-құлқының арақатынасы.

3. персоналды идентификация – бірінші мен екіншінің интеграциясы. Егер базалық идентификация тұрақты болса, онда рөлдік және персоналдық идентификация жыныстық идентификацияның бітпес үрдісі ретінде жүреді [12].

Жыныстық бірегейліктің дамуы жайлы А.Г. Асмоловтың зерттеуі құнды болып табылады, яғни жыныстық бірегейлік. Ол екі жағдайда дамиды:

1) баланың соматикалық белгілері. Әр баланың дене бітімдері қалыптасады.

2) мінезі мен әрекетінің нормасы – қарапайым стереотиптер қызға немесе балаға тән қылықтары. Мысалы, 2 жасар бала өзінің қай жынысқа жататынын біледі, бірақ түсіндіре алмайды, 3-4 жасар бала айналадағылардың барлығының жынысын толық ажырата алады, 6-7 жаста жыныстық бірегейлік толығымен аяқталады. Бұл санатта жыныстық рөлдің дифференциясы ойын таңдау мен топ таңдауға ұласады, яғни бір жынысқа жататын топтық әрекеттер құрыла бастайды. Осылай жасырын түрде жыныстық бірегейліктің үрдісі қарқын алады. Тұлғаның дамуында гендерлік стереотиптер де маңызды орын алады.

3) Стереотип – бұл белгілі бір адамның немесе заттың кең таралған, бірақ оңайлатылған бейнесі. Ал гендерлік стереотиптер – еркектер мен әйелдердің бейнелері жайлы қарапайымдалған, белгілі бір жүйеге келтірілген және нормативті түсініктер.

Э. Эриксонның айтуынша, «...жыныстар арасында адам денесін қабылдауда терең айырмашылықтар бар. Бұл жерде сөз бейімділік туралы болып отыр, ерекше қабілет туралы емес, себебі, ұлдар мен қыздар (бір жастағы және шамамен бірдей даму деңгейіндегі) қарсы жынысқа еліктеуді жылдам үйренеді». Баланың дұрыс гендерлік сапамен дамуы үшін ата-аналардың гендерлік сипаттамалары, тәрбиелеу стилі және отбасындағы өзара қатынастардың сипаты маңызды [13].

Социализацияның тағы бір маңызды кезеңі – жасөспірімдік кезең, онда адам өмірдің мәні мен өзінің мақсаты туралы ойланады. Осы кезеңде оның жеке танымы қалыптасады, ол (мамандық таңдау мен өмірлік серігін таңдаумен бірге) өзінің жыныстық сапаның ішкі бейнесін қалыптастырумен де байланысты. Өзін ер немесе әйел ретінде қабылдау адамның өміріне, тұлғаның өмір жолына және өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігіне әсер етеді. Адамның өз жынысын түсінуі және ерлер немесе әйелдер рөліне сәйкес әрекет етуі өмірден ләззат алуына ықпал етеді.

Қорытынды

Айтылғандарды қорытындылай келе, ересек өмірде ер немесе әйел ретінде өзіне қанағаттану сезімі балалық шақта қалыптасып, болашақта табысты даму мен өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігін береді. Жеке тұлғаның қалыптасуына гендерлік сапа маңызды рөл атқарады, оны өз жынысындағы адамдармен байланысын түсіну ретінде сипаттауға болады. Гендерлік айырмашылықтар тұлға дамуына айтарлықтай әсер етеді. Биологиялық ерекшеліктерден бастап, әлеуметтік және мәдени факторларға дейін адамның өмірлік ұстанымдарына, мінез-құлқына және өзін-өзі дамытуына ықпал етеді. Толық даму және жетілу үшін адам ер және әйелдердің мінез-құлықтарын дәстүрлі стереотиптерден көрінетін шектеулерден арылу қажет. Осы іспеттес стереотиптерден арылу – адамға рухани және физикалық денсаулықты және толық өмір сүру мүмкіндігін береді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Берн, Ш. Гендерная психология. Законы мужского и женского поведения / Ш. Берн. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 318 с.
2. Воронцов, Д.В. Гендерная психология общения [Текст] / Д.В. Воронцов. – Ростов н/Д. : Изд-во ЮФУ, 2008. – 208 с.
3. Иванова Е. Гендерные исследования в психологии // Введение в гендерные исследования. Ч.1: Учебное пособие / Под ред. И.А.Жеребкиной – Харьков: ХЦГИ, 2001; СПб.: Алетейя, 2001. – С. 312-345.
4. Кон, И.С. Пол и гендер. Заметки о терминах [Текст] – 2004. – № 1–2. – С. 31–35.
5. Майерс, Д. Социальная психология [Текст] / Д. Майерс [Пер. с англ.]. – СПб. : Питер, 2007. – 688 с. : ил.
6. Хоф Р. Возникновение и развитие гендерных исследований // Пол. Гендер. Культура. М., 2009.
7. Богатырёва, О.О. Психологические предпосылки карьерного роста / О.О.Богатырёва // Вопросы психологии. – 2008. – № 3. – С. 92–99.
8. Крылов, А.А. Сценарии женской деловой карьеры / А.А. Крылов // Персонал-микс, 2006. –№ 11–12. – С. 56–60.
9. Почебут, Л.Г. Организационная социальная психология / Л.Г. Почебут, В.А. Чикер. – СПб.: Речь, 2002. – 298 с.
10. Шелехов И.Л., Толстолес Е.С. Гендерная психология: методы и парадоксы исследования // Вестник НГУ. Серия: Психология. – 2012. – Т.6. – Вып. 2. – С. 22-28.
11. Клецина И.С. От психологии пола – к гендерным исследованиям в психологии // Вопросы психологии. – 2003. – № 1. – С. 61-78.
12. Бендас Т.В. Психология лидерства: гендерный и этнический аспекты /Автореф. дис. ... д-ра психол. наук. – РГПУ им. А.И. Герцена. – СПб., 2002. – 56 с.
13. Клецина И.С. Психология гендерных отношений / Автореферат дис. ... д-ра психол. наук. – РГПУ им. А.И. Герцена. – СПб., 2004. – 39 с.

REFERENCES:

1. Bern Ş. (2007) Gendernaia psihologia. Zakony mujskogo i jenskogo povedenia [Gender Psychology. Laws of Male and Female Behavior], İzdatelstvo “SPb.: Praim-EVROZNAK”, 318 p.

2. Voronsov D.V. (2008) Gendernaia psihologia obşenia [Gender psychology of communication], İzdatelstvo “İUFU”, 208 p.
3. İvanov E. (2001) Gendernye issledovaniya v psihologii [Gender studies in psychology], İzdatelstvo “SPb.: Aleteiä”, 312-345 pp.
4. Kon İ.S. (2004) Pol I gender. Zametki o terminah [Sex and Gender: Notes on Terms], 31–35 pp.
5. Maiers D. (2007) Sosiálnaia psihologia [Social Psychology], İzdatelstvo “SPb.:Piter”, 688 p.
6. Hof R. (2009) Vozniknovenie i razvitie gendernyh issledovani [The emergence and development of gender studies // Sex. Gender. Culture.]
7. Bogatyröva O.O. (2008) Psihologicheskie predposylki karernogo rosta [Psychological prerequisites for career growth], 92–99 pp.
8. Krylov A.A. (2006) Senarii jenskoi delovoi karery [Scenarios for a Women's Business Career], İzdatelstvo “Personal-miks”, 56–60 pp.
9. Pochebut L.G. (2002) Organizasionnaia sosiálnaia psihologia [Organizational social psychology], İzdatelstvo “SPb.: Rech”, 298 p.
10. Şelehov İ.L., Tolstoles E.S. (2012) Gendernaia psihologia: metody i paradoksy issledovaniya [Gender Psychology: Research Methods and Paradoxes], “Vestnik NGU. Seria: Psihologia”, 22-28 pp.
11. Klesina İ.S. (2003) Ot psihologii pola – k gendernym issledovaniyam v psihologii [From the Psychology of Gender to Gender Studies in Psychology], İzdatelstvo “Voprosy psihologii”, 61-78 pp.
12. Bendas T.V. (2002) Psihologia liderstva: gendernyi i etnicheski aspekty [Psychology of Leadership: Gender and Ethnic Aspects], İzdatelstvo “SPb”, 56 p.
13. Klesina İ.S. (2004) Psihologia gendernyh otnoşeni [Psychology of gender relations], İzdatelstvo “SPb”, 39 p.

ВЛИЯНИЕ ГЕНДЕРНЫХ РАЗЛИЧИЙ НА РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ

Токсанбаева Н.Б., Ахметсиянова Г.А.

*Жетысуский университет имени Ильяса Жансугурова, Республика Казахстан,
г. Талдыкорган*

**e-mail: nazgulbaqytkyzy@mail.ru , gekhana2003@icloud.com*

Пол является важным фактором, определяющим социальные и культурные роли человека. Исследование половых и психических особенностей человека является одной из важнейших проблем последних лет. В статье проанализированы основные исследования, в которых рассматривались гендерные различия в психологии мужчин и женщин. Проведен анализ зарубежных и отечественных исследований, посвященных различиям в психологии, поведении и когнитивных способностях мужчин и женщин. Гендерные различия показывают, что существует четкая связь между психическими, личностными и экзистенциальными аспектами, которые необходимо исследовать. Гендерные роли, семейное воспитание, система образования и стереотипы в обществе способствуют самовосприятию человека, раскрытию способностей и процессу социализации. В статье особое внимание уделяется необходимости преодоления гендерных стереотипов и обеспечения справедливого образования. Влияние гендерных различий на развитие личности является одной из тем, изучаемых в настоящее время.

Ключевые слова: *гендер, пол, гендерные различия, гендерный стереотип, развитие личности, женская и мужская психология.*

THE INFLUENCE OF GENDER DIFFERENCES ON THE DEVELOPMENT OF PERSONALITY

N.B. Toxanbayeva, G.A. Akhmetsiyanova

Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Kazakhstan, Taldykorgan

**e-mail: nazgulbaqytkyzy@mail.ru , gekhana2003@icloud.com*

Gender is an important factor determining the social and cultural roles of a person. Research on the sexual and mental characteristics of a person has become one of the most relevant issues in recent years. The article analyzes the main studies that examined gender differences in the psychology of men and women. An analysis of foreign and domestic studies that examined the differences in the psychology, behavior and cognitive abilities of men and women was made. Gender differences indicate that there is a clear connection between mental, personal and existential aspects that require research. Gender roles, family upbringing, the education system and stereotypes in society contribute to the self-perception of a person, the disclosure of abilities and the process of socialization. The article pays special attention to the need to overcome gender stereotypes and provide fair education. The impact of gender differences on personality development is one of the topics currently being studied.

Keywords: *gender, sex, gender difference, gender stereotype, personality development, female and male psychology.*